

**DIN ÎNCEPUTURILE UNEI COLECȚII:
DOCUMENTE PRIVIND ISTORIA ROMÂNIEI.
SERIA C. TRANSILVANIA**

Lidia Gross

Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca

Cu acest prilej aniversar am considerat că se cuvine „o întoarcere la origini”: primii ani (1950-1960) din istoria colecției de documente medievale privind Transilvania. Este o incursiune eliberată de rigorile abordării științifice, care „păcătuiește” printr-o subiectivitate mai accentuată (explicabilă). Demersul nostru își propune să reînvie primul deceniu din existența Colectivului de istorie medievală din cadrul Institutului de Istorie din Cluj și, implicit, din problemele pe care le-a ridicat marea colecție documentară.

Această privire retrospectivă (succintă și aleatorie) ne permite, totuși, să reliefăm ceea ce Colectivul a reușit să înfăptuiască, trecând peste greutățile inerente epocii, și, totodată, să apreciem nivelul la care ne situăm astăzi.

Institutul de Istorie și Filosofie, care a trecut sub tutela Academiei Române (în anul 1951), prin înglobarea lui la Filiala din Cluj, a fost organizat imediat după 1948, în trei mari sectoare: de istorie veche (arheologie), istorie medie și cel de istorie a mișcării muncitorești. Compartimentul de istorie medie, la rândul său, cuprindea trei colective: de Documente, Indicele Hurmuzaki și Arhiva istorică (cea din urmă fiind organizată la etajul doi al Bibliotecii Centrale Universitare, în patru mari săli de depozit, plus birouri, prin centralizarea unor fonduri arhivistice din Transilvania: cea a Societății Muzeului Ardelean, a orașului Dej, a Solnocului de Mijloc și Crasnei etc.).

Proiectul de editare a „întinsei Colecții de izvoare diplomatice” – Documente privind Istoria României –, s-a cristalizat în anul 1948, prin hotărârile Prezidiului Academiei și ale Secției de Științe Istorice. Totuși, strategia de coordonare a Colecției, nu a fost prea limpede promotorilor ei: Mihai Roller (redactor responsabil), Barbu Cămpina, Ion Ionașcu, Letiția Lăzărescu-Ionescu, David Prodan și Eugen Ionescu; o dovedesc numeroasele discuții purtate în anii 1949-1950 cu membrii responsabili ai celor trei colective (Iași, București și Cluj). Deși Francisc Pall a cerut, încă din februarie 1949, definirea conceptului de „document intern”, aceasta nu s-a realizat decât un an mai târziu, la consfătuirea istoricilor din

februarie 1950, în termeni de o ambiguitate dezarmantă: „Considerăm documente interne toate documentele care au fost emise din și pentru Moldova, Țara Românească și Transilvania.”

Principiul fundamental care a stat la baza editării a fost unitatea: omogenitatea Colecției documentare (reflectedă și de titlu: „DIR”, cu cele trei serii), drept expresie a coeziunii istorice a celor trei Țări Românești. Criteriul unității a constituit „piatra de încercare” pentru Colectivul de la Cluj, în toți acești ani: ori de câte ori a avut prilejul, în Rapoarte de activitate sau Memorii, responsabilul Colectivului, Fr. Pall, a atras atenția Comitetului de redacție (de la București) asupra particularităților documentelor transilvane, care trebuie respectate pentru a asigura rigurozitatea științifică a ediției.

În virtutea aceluiași principiu, Colectivul clujean a trebuit să se racordeze și din punct de vedere cronologic cu celelalte două serii. Astfel, după inaugurarea activității, Colectivul de documente, sub conducerea, inițial, a lui Ioan Moga, începe pregătirea pentru tipar a trei volume de documente inedite din secolele XVI-XVII (pentru că Seria A. Moldova, debuta cu veacul XVII, iar Seria B. Țara Românească, cu al XVI-lea).

În paralel cu acest colectiv a funcționat un „subcolectiv”, care a avut misiunea de a întocmi un Repertoriu al documentelor publicate, sub formă de regeste, începând cu cele mai vechi privitoare la istoria Transilvaniei până la 1500, dată cu care începea editarea documentelor inedite.

La mijlocul anului 1950, Colectivul de documente, aflat acum sub conducerea lui Fr. Pall, în urma morții premature a lui I. Moga, a primit „noi directive”, care i-au modificat activitatea: atenția acestuia s-a îndreptat spre traducerea și pregătirea pentru tipar a celor mai vechi documente, editate și inedite, privitoare la istoria Transilvaniei.

Din acest moment, Colectivul de documente intră într-un ritm de muncă infernal (fără exagerare): până în anii '60 au fost publicate 6 volume de documente din colecția DIR, Seria C. Transilvania, care acoperă din punct de vedere cronologic intervalul 1075-1350, pregătindu-se, totodată, pentru tipar, următoarele tomuri (până la anul 1450); s-a redactat, într-o primă formă, *Glosarul de termeni latini* (definitivat în aprilie 1954); au fost fixate, într-o primă variantă, *Instrucțiunile de prelucrare a materialului*, necesare membrilor colectivului pentru a asigura un caracter unitar volumelor; au fost elaborate studiile de paleografie latină (Sigismund Jakó), diplomatică, (Fr. Pall), sigilografie (S. Jakó) și cronologie medievală (Fr. Pall), cu referire la Transilvania; au fost întocmite, de către membrii colectivului, referate având ca temă instituțiile voievodatului Transilvaniei, îndeosebi cele juridice, toate problemele fiind dezbătute în ședințe săptămânale (care durau uneori peste două ore).

Putem afirma fără a greși că, în acest interval, Colectivul și-a constituit, din mers, principalele instrumente de lucru atât de necesare editării documentelor, trecând peste inconvenientele „dirijării centralizate” și ale „uniformității cu orice preț”.

În cadrul Colectivului de documente au funcționat mai multe „subcolective”, având ca misiune efectuarea principalelor operații tehnice necesare tipării volumelor: a) depistarea și fișarea materialului inedit și publicat (responsabil Ștefan Pascu) b) transcrierea și colaționarea documentelor inedite (Alexandru Neamțu); c) traducerea și întocmirea registrelor (Ioan Sabău); d) identificarea toponimelor (S. Jakó); d) revizia materialului (Fr. Pall); e) suprarevizia (Fr. Pall și Mihail Dan); f) colaționarea textelor dactilografiate (Dumitru Roșcău).

Responsabil (astfel apare în nomenclatura epocii) al Colectivului de documente a fost, în tot acest interval (și câțiva ani după aceea), Fr. Pall. El a condus, până în 1952, întreg Sectorul de istorie medie, dată după care, „eliberat din funcție”, din motive ideologice, a rămas doar coordonatorul Colectivului de documente, angajat cu „munca în acord”. Conducerea Sectorului i-a revenit acum lui D. Prodan (membru și în Comitetul de redacție).

Fr. Pall reprezintă, incontestabil, autoritatea științifică fără de care Colecția de documente cu greu ar fi reușit să depășească dificultățile începuturilor, impunând, în cele din urmă, prin perseverență și curaj, o nouă tehnică de editare, concretizată în seria nouă, intitulată *Documenta Romaniae Historica*.

Drumul urmat până aici nu a fost deloc ușor, impunându-se adeseori termene de realizare greu de respectat; membrii colectivului erau obligați să întocmească, mai apoi, și „lucrări de interpretare”, care să pună în valoare noua concepție marxist-leninistă (îndeosebi după 1953, când Institutul de Istorie din Cluj, în frunte cu directorul său, Constantin Daicoviciu, a fost extrem de criticat pentru „deficiențe în plan ideologic”, la o „consfătuire a istoricilor din RPR”, dar și într-un articol redacțional din „Scânteia”).

Pe de altă parte, dificultățile izvorau din însăși natura muncii de editare a documentelor medievale, despre care Fr. Pall afirma în 1951 „că este mult mai grea și mai pretențioasă decât în alte colective”. Citez în continuare: „Ea cere o pregătire prealabilă serioasă, o inițiere treptată și multă experiență în unele probleme speciale, mai ales în cunoștințele de latină medievală, de paleografie, diplomatică, cronologie și instituții medievale. Ea cere conștiinciozitate, răbdare, consecvență metodologică și simț de răspundere; ea mai cere – în traduceri și revizii -, mult tact și simț al limbii pentru a putea alege din înțelesurile multiple ale unui cuvânt, pe acela care este cel mai potrivit, și în ce privește conținutul și în ce privește stilul, pentru a putea cumpăni libertatea ce se impune uneori în tălmăcirea textului original, cu scopul de a-i da o traducere limpede și îngrijită ca formă, fără a-i trăda sensul și nici atmosfera istorică.”

Nu există Raport de activitate al Colectivului de documente, în toți acești zece ani, în care să nu fie înfățișate „lipsurile și greutățile” cu care se confruntă: numărul insuficient de colaboratori pentru volumul de muncă impus; normele mari care împiedică să se acorde atenție lucrărilor individuale; raportul inegal de „sarcini”/obligații de serviciu, între sectoarele Institutului, disproporționat reflectat în detrimentul Sectorului de medie („în timp ce Colectivul de documente execută

două tipuri de lucrări, – colective și individuale -, în unele sectoare se lucrează numai la teme individuale, respectiv tema colectivă e repartizată într-un număr de lucrări personale”); apoi, dificultățile întâmpinate la traduceri, prin inexistența unui instrumentar eficient pentru documentele transilvane; *Dicționarul* lui Barthal fiind considerat insuficient, doar parțial adecvat lexicului medieval specific secolelor XIII-XV, se ia inițiativa redactării *Glosarului*; absența fondurilor materiale pentru deplasări la arhivele din țară, pentru microfilmarea materialului documentar de la Budapesta, cifra redusă a „cadrelor tinere” etc.

Nu în cele din urmă, este acuzată lipsa de consecvență a unor dispoziții primite de la forurile superioare din capitală, „prin care”, citez, „ni se recomandă sau chiar ni se impun modificări în metoda noastră de lucru, ca după ce le-am urmat, să se revină asupra lor”, și chiar detașarea manifestată de către direcțiunea Institutului față de problemele existente, solicitându-se ca, atunci când se discută activitatea Colectivului, să fie invitați la ședințele consiliului științific „toți colaboratorii care au munci de răspundere” în realizarea Colecției.

Obiecțiile cele mai grave țin însă de valoarea științifică a Colecției și de stilul de muncă impus de la București. Ele au fost sintetizate de Fr. Pall într-un Memoriu (datat 1 septembrie 1957), ce se păstrează în arhiva Institutului „N. Iorga”, care l-a solicitat, în anul 1958, spre a fi publicat în revista „Studii”. Materialul nu a mai apărut în cele din urmă, însăși soarta Colecției DIR (cu cele trei serii) fiind incertă după moartea lui M. Roller, în 1958, și a lui B. Câmpina, în 1959.

În Memoriu, Fr. Pall acuza „numeroase și grave lipsuri” înregistrate la nivelul metodei urmate și a condițiilor de muncă. Le voi expune succint:

- „Ambiguitatea caracterului colecției”, deoarece Comitetul de redacție a impus, inițial, un caracter de popularizare, alegând soluția publicării traducerilor, în loc de originale. Or, afirmă Pall, „o colecție de izvoare nu poate fi o operă de vulgarizare, un corpus de traduceri pentru diletanți, ci este o întreprindere profesionistă. Din acest punct de vedere, bilanțul muncii de până acum nu poate fi pozitiv”.
- A doua observație privea limba în care urmau să fie tipărite documentele. Formula cea mai potrivită este limba originală pentru actele inedite (latina pentru Transilvania) și regestul în română pentru cele editate. Ea se impune pentru Seria C. Transilvania, care are particularitățile ei (paleografice și de terminologie a instituțiilor specifice), cu totul ignorate de Comitetul de redacție al DIR-ului, care refuză orice îmbunătățire „în numele unității” colecției.
- O altă dificultate constă în lipsa Indicilor pentru volumele apărute (nici nu fuseseră preconizați pentru fiecare tom în parte, ci cumulați pe secole).
- Semnatarul Memoriului acuză „graba excesivă, metodele de comandă și condițiile de muncă nesatisfăcătoare, precum și modul în care au fost tratați colaboratorii, adică specialiștii de bază, care au dus greul lucrării”. Ei au rămas „ilustrii anonimi”, fapt la care face aluzie notița de pe verso-ul

paginii de titlu: „Volum întocmit de colectivul Secției de istorie medie a Institutului de Istorie și Filosofie din Cluj.”

Considerând drept datorie elementară cunoașterea și evidențierea membrilor Colectivului care au lucrat timp de aproape zece ani la editarea colecției, Fr. Pall a dezvăluit numele tuturor, într-un „bilanț aniversar”, redactat tot în 1957, cu prilejul sărbătoririi unui deceniu de la proclamarea Republicii. Este și datoria noastră, după aproape o jumătate de secol, să o facem, respectând întocmai alcătuirea de atunci. Menționăm că Francisc Pall i-a consemnat doar pe cei care au lucrat efectiv cel puțin trei ani în diferitele compartimente ale colectivului.

„Din Comitetul de redacție al Colecției face parte acad. D. Prodan.

- Organizarea, îndrumarea și coordonarea muncii au fost asigurate de Fr. Pall și I. Sabău.
- Depistarea materialului inedit și publicat: S. Jakó, Fr. Pall și Șt. Pascu.
- Transcrierea originalelor și revizia lor: S. Jakó, Al. Neamțu, Ioan Dani, Iosif Pataki.
- Traducerea documentelor din limba latină: Ștefan Bezdechi, Theodor Naum, I. Sabău, Samuel Goldenberg, Vladimir Hanga, Camil Mureșan, Maria Holban (București).
- Identificarea toponimelor: S. Jakó, Coriolan Suciuc
- Prima revizie a traducerilor și registrelor: Mihail Dan, Th. Naum, Fr. Pall, Șt. Pascu, I. Sabău
- A doua revizie (făcută la București): Maria Holban
- Revizia finală a traducerilor și redactarea volumelor: M. Dan, Fr. Pall
- Elaborarea prefețelor: D. Prodan, Șt. Pascu, I. Sabău
- Colaționarea textelor dactilografiate: Sabin Belu, Ileana Bozac, Septimiu Martin, Hilde Mureșan, Teodor Pompiliu, V. Pop, D. Roșcău
- Lucrări de secretariat, S. Belu.”

„Ei sunt”, continuă Francisc Pall, „(într-o măsură mai mică sau mai mare, după natura muncii lor) autorii efectivi ai volumelor. E necesară această precizare și pentru că aluzia generică de pe dosul paginii de titlu și lista colaboratorilor care a fost publicată în Prefața la volumele de Introducere a colecției (apărute în 1956), nu oglindesc în chip just, partea de contribuție pe care au avut-o membrii ei”.

Negativ se răsfrâng asupra Colecției și „conflictele de competență”, iscate la suprarevizia finală ce se face la București, își continuă expunerea autorul Memoriului, protestele și argumentele împotriva intervenției arbitrare în cazul volumelor transilvane fiind interpretate ca „încercări răuvoitoare de frânare a muncii” (polemica Fr. Pall – Maria Holban).

Obiecțiilor critice cuprinse în Memoriul lui Fr. Pall li se asociază și cele venite din partea colectivelor din Iași și București, fapt ce determină un moment de criză și stoparea ediției.

Colecția a fost reluată, în cele din urmă, ținându-se seama de imperativele științifice, într-un climat mai favorabil. La 6 ianuarie 1960, Damaschin Mioc îl

înștiința pe responsabilul Colectivului din Cluj despre continuarea DIR-ului, „de astă dată, așa cum ați dorit-o: traducerea împreună cu originalul” și solicita trimiterea grabnică la București a textelor originale pentru cele două volume (anii 1351-1360 și 1361-1370), pregătite pentru tipar. Se impune aici o observație: editarea originalului însoțit de traducere este formula de compromis la care s-a recurs în cele din urmă, dar care nu era cea „dorită” de Fr. Pall, Memoriul din 1957 dovedind acest lucru.

Scrisoarea de răspuns, formulată în numele colectivului de către Fr. Pall (datată 12 ianuarie 1960), subliniază particularitățile Seriei C. Transilvania (care se cer a fi păstrate în continuare) și indică principalele norme de editare a documentelor latine, după care se preconizează întocmirea tomurilor din „noua” colecție, intitulată acum *Documenta Romaniae Historica*.

Cu acest prilej, sunt din nou aduse la cunoștința Bucureștilui unele probleme ades invocate: obligativitatea Indicilor (onomastic, toponimic și de materii) pentru fiecare volum, înlocuirea cotelor cifrice ce compun Arhiva Istorică a Filialei (fosta Arhivă a Muzeului Ardelean), deoarece acest sistem face imposibilă regăsirea materialului documentar de către specialiștii din afara Colectivului din Cluj, nu în cele din urmă, problema autorilor Colecției: pe lângă membrii Comitetului de redacție (compus din cercetătorii implicați efectiv în muncă, care să justifice prezența lor în colectiv), situați pe prima pagină de titlu, Colectivul din Cluj propune să se menționeze pe o a doua pagină de titlu (față în față cu cea dintâi), principalii colaboratori la volumul respectiv. Numele celorlalți membri ai Colectivului trebuiau să fie inserate în Prefață, odată cu specificarea contribuției lor. Deoarece, cu acestea, problemele nu erau complet epuizate (ele fiind cele mai urgente în legătură cu publicarea celor două volume aflate la București), Colectivul din Cluj propune o dezbatere în cadrul Secției de Istorie a Academiei, care să vizeze îmbunătățirea tehnicii de editare a documentelor medievale.

Un capitol din istoria Colectivului se încheie cu acest moment: lansarea în varianta DRH-ului marchează un incontestabil progres, chiar dacă, cel puțin pentru Seria C. Transilvania, nu au fost respectate toate propunerile formulate de Fr. Pall.

Privind retrospectiv, constatăm că în ciuda presiunii ideologice, Colectivul de documente, înzestrat cu o înaltă pregătire științifică și, nu în ultimul rând, cu o deosebită verticalitate morală, a reușit să clădească temelia unei colecții documentare, constituindu-și, totodată, instrumentele de lucru necesare: *Glosarul de termeni latini* (1965) și *Dicționarul istoric al localităților*, elaborat de C. Suci (1968), își au rădăcinile în această perioadă.

De-abia în anul 1977 a apărut primul volum al Seriei C. Transilvania din colecția DRH (tom ce include anii 1351-1355 și care poartă numărul X, tocmai pentru a sugera continuitatea cu DIR-ul), fapt ce denotă că trecerea la noul format, acceptarea lui de către factorii diriguitori de la București nu s-au făcut fără dificultate.

În același an (1977), i se recunoaște, în sfârșit, lui Fr. Pall meritul incontestabil în promovarea și impunerea normelor științifice de editare, prin cooptarea sa în Comitetul de redacție al Colecției DRH.

Incursiunea retrospectivă m-a lăsat umbrită de o oarecare melancolie, pentru că am constatat, independent de ideologiile care ne guvernează existența, problemele Colectivului sunt, în anumite privințe, aceleași. Cu deosebiri esențiale însă.

Datoria noastră morală este să continuăm cu responsabilitate munca celor de ieri. Și, dacă nu putem să o facem mai bine, măcar să o ridicăm la nivelul lor; dar pentru aceasta avem nevoie, pe lângă pasiune și pregătire adecvată, de rigoare și, nu în ultimul rând, de o serioasă conștiință profesională, căci, în această întreprindere, graba și superficialitatea nu au ce căuta.

Să ne gândim, uneori, când descifrăm un document, la Francisc Pall; am arăta astfel că măcar noi știm ce îi datorăm și că îi suntem, pentru aceasta, recunoscători.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

Arhiva Colectivului de istorie medie (anii 1950-1960)

„Studii. Revistă de Istorie și Filosofie”, IV, 1951, nr. VI, 1953, nr. 2, VIII, 1955, nr. 3, IX, 1956, nr. 4.

„Studii și cercetări științifice”, I, 1950, fasc. 2, II, 1951, fasc. 1-2, V, 1954, fasc. 1-2, Seria III.

Științe sociale, VI, 1955, nr. 1-2, VIII, 1957, nr. 1-4.

Violeta Barbu, *Istoria unei colecții. Documenta Romaniae Historica*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, XVII, 1999, p. 39-43.